

ԺԴ. ԴԱՐՈՒ ՀԱՅ ԿՐՕՆԱԿԱՆ ՏԱՐԱԶ

Անակնկալորէն, ասկէ քանի մը տարի առաջ, Քանդաս Սիթիի (Միզուրիի) Nelson Art Galleryի թանգարանին մէջ տեսայ պարսիկ ձեռագրէ տառնուած մանրանրկարեալ թուղթ մը, որ ԺԴ. դարու հայ կրօնաւորներու տարազը կը ներկայացընէր:

Այս մանրանկարը նախապէս կը պատկանէր Նիւ Եօքքանակ հնավաճառ Յակոր Գէորգեանին, որ ծախք է Քանդաս Սիթիի թանգարանին: Մանրանկարը 1945 թուին հրատարակուած էր Արթըր Ափհոմ Բորի՝ Պարսկական արուեստի գլուխգործոցներ հատորին մէջ (Masterpieces of Persian art):

Մանրանկարը առնուած է Ճամիի «առ-Տաւարիս» դործէն (ԺԴ. դար): Մեղի համար ինչ որ կարեւոր է սա է որ՝ մանրանկարը կը ներկայացնէ հայ կրօնական տարազը (մանրամասնութեամբ), ձեւով մը որ մեղի բոլորովին անծանօթ է ուրիշ աղբիւրէ:

Կարելի չէզաւ յաւելուածական տեղեկութիւններ ստանալ ձեռագրին մանրանկարէն՝ այս նորայայտ տարազին մասին: Նոյն ատեն՝ որեւէ տարակույս չենք կրնար ունենալ որ ներկայացուածը հայկական տարազ է:

Ինչպէս հոս արտասուուած մանրանրկարը ցոյց՝ կու տայ, մանրանկարեալ թերթին մէկ կողմը՝ կանգնած են երկու կրօնաւորներ, իսկ անոնց դիմաց՝ երեք: Բոլորն ալ սրածայր մօրուսաւոր են, եւ բոլորն ալ՝ երիտասարդ: Երեք կրօնաւորներու խումբին երրորդը կամ ամենավերջինը՝ կը տարբերի իր տարազով մասամբ:

(ԺԴ. դար)

ՀԱՅ ԿՐՕՆԱԿՈՐՆԵՐՈՒ ՄԱՆՐԱՆԿԱՐ

Մանրանկարներուն մէջ բոլորն ալ հագած են օձիկաւոր վերնաշապիկ, որուն վրայէն՝ վերէն վար, երկար պարեգօտ մը՝ առջեւէն բացուող. իրարու խաչաձեւող օձիկի մասը լատինական Մ զրին պէս բացուածք մը ունի: Հետաքրքրական է որ պարեգօտին թեզանիքներէն մէկը արտակարգ կերպով երկար է: Գուցէ երկու ձեռքերը միացնելու եւ զանոնք թեզանիքով ամբողջովին ծածկելու համար են:

Պարեգօտներուն անպաճոյճ եւ հինգիւն ալ միօրինակ ըլլալը՝ կրնայ հաստատել որ վանականներու հետ ենք: Կրօնաւոր-

ներէն մէկը միայն կը տարբերի իր տարադոլ, ինչպէս ըսինք: Անոր պարեգօտին զոյր թեզանիքներն ալ կարճ են, մինչեւ արմուկները. մինչ վերնապակին թեւերը՝ կ'երկարին պարեգօտին կարճ թեւերու տակէն:

Շատ հետաքրքրական են նաեւ վանականներուն գլխարկները. կարծես զպրոցաւարտ ներկայ աշակերտներու՝ աւարտարկներն գլխարկներն ըլլային անոնք, առանց ծոպերու: Գլխարկին վարի մասը՝ մինչեւ կրողին ականջները կը հասնի. իր վրայ տափակ մաս մը ունի, բոլորովին նորայայտ մեզի համար՝ հայ տարազի պատմութեան մէջ: Ո՛չ մէկ տեղ ես հանգիստեմ եմ այս հետաքրքրական գլխահողմին: Օտար մանրանկարիչը լաւ ծանօթ կ'երևի իր նիւթին, եւ իրեն չիօթութիւն կարելի չէ վերադրել, քանի որ հինգ անգամ նոյն մանրամասնութիւններով կըրկնած է իր տեսածը:

Բազմալատակ եւ հմուտ Հ. Վարդան Հացունի իր կոթողային Պատմութիւն հայ տարազին (Ս. Ղազար, 1924, էջ 428) մէջ՝ խօսելով ԺԲ.-ԺԵ. դարերու հայ տարազին մասին, որ մեր մանրանկարներուն դարաշրջաններն են, վճռակարներուն պարաշրջաններն են, վճռակարն ուր չ'ըսեք վանական տարազին համար, եւ կ'արձագանգէ յիշատակութիւնը «կնիւղ եւ սքեմ»ի: Հ. Հացունի կը յիշատակէ Շնորհալի, Գոչի ու Եւազըր «քուսիթայ», որ վեղարի իմաստ ունի:

Կարելի չէ ներկայ տուեալներով աւելի բան մը ըսել: Առանց ուրանալու կարեւորութիւնը հայ տարազի պատմութեան համար նորագիտ այս պարեգօտներուն

եւ գլխարկներուն, կը խորհիմ որ երկար ու լուրջ պրպտումի կարիք կայ՝ այս մանրանկարներուն յարուցած հարցը պարզելու համար. պրպտում՝ ո՛չ միայն հայ ձեռագրական մանրանկարչութեան, այլ նաեւ ասորի, արաբ, պարսիկ եւ բիւզանդական մանրանկարչութեան: Ուրեմն, այդ կարեւորութեան համար իսկ՝ պէտք է դարձեալ օր մը ձեռք առնել հարցը, նորանոր նիւթերու լոյսին տակ:

Աւելորդ չեմ նկատեր հոս յիշել որ երկար թեզանիքներով պարեգօտներուն կը հանդիպինք Հերադի (ԺԵ. դար) պարսիկ զարդի մանրանկարներու, ինչպէս նաեւ անկէ ետք՝ Սալաֆիան զարդի մանրանկարներու մէջ: Սակայն սովորութիւնը աւելի հին ծագում ունի: Երկար թեզանիքներու կը հանդիպինք չինական արուեստին մէջ եւ անկէ ալ մոնկոլական, օրինակ՝ Մանդու իմանին ընտանիքին մէկ մանրանկարին մէջ, երկարաթեւ պարեգօտներ որոշ կան նկարուած: Ուրեմն մեր այս մանրանկարին երկարաթեւ պարեգօտները պէտք է որ աւելի արեւելեան հայկական վանքերուն համար սովորական տարազներ ըլլան:

Մեր գիտցածին վրայ նորանոր եւ կարեւոր տուեալներ կու գան կ'աւելնան հայ աշխարհական եւ կրօնական տարազի մասին: Անտարակոյս Հ. Հացունիի կոթողային գործը օր մը կարելի պիտի ըլլայ յաւելումներով ընդարձակել: Ան մեծ հմտութեամբ կատարած է աշխատութեան կարեւորագոյն մասը, որուն համար միշտ երախտաւարտ պիտի մընանք գիտնական Հօր:

Յ. ՔԻՒՐՏԵԱՆ